

Nyt fra Sprognævnet

1998/4 december

Indhold

Artikler

- [Om -s eller ingenting i toleddede navne](#)

Bøger

- [Sætning, komma - kommasætning](#)
- [Det er korrekt](#)

Spørgsmål og svar

- [Det er bare kanon!](#)
- [Styrelse og bestyrelse](#)
- [Dens/dets eller sin/sit?](#)
- [Det adverbelle -t](#)
- [Større end eller så stor som?](#)
- [Au-to?](#)
- [Vartov](#)
- [Undskyld](#)
- [Funktionalitet](#)
- [Semikolon](#)
- [Årtusindeskiftet](#)

Nordisk

- [Sprog i Norden 1998](#)
-

Om -s eller ingenting i toleddede navne

Af *Vibeke Sandersen*

Sprognævnet bliver ofte spurgt om hvorfor det hedder *Frederiksberg Kommune* uden -s, men *Københavns Kommune* med -s. I begge eksempler drejer det sig om toleddede navne hvis første led dels er en sammensætning, dels selv er et navn. Flere forhold må tages i betragtning når man skal give en forklaring og formulere en regel: førsteleddets form, trykfordelingen i det sammensatte førsteled, om dette er et personnavn eller et stednavn, hvilken slags navn det toleddede navn er, og - hvis det er et stednavn - hvilken slags

lokalitet det da betegner.

Navne på *-havn* og *-land*

Hovedreglen er at toleddede navne hvis sammensatte førsteled ender på *-havn* eller *-land*, føjer *-s* til dette led uanset navnets karakter: om det er navnet på en lokalitet som *Københavns Havn* eller *Københavns Hovedbanegård*, en bygning som *Københavns Rådhus*, navnet på en institution med tilknytning til byen, fx *Københavns Forsvarskommando* eller *Københavns Radio* eller på en størrelse der både er bygning og institution som *Københavns Universitet*, eller endelig en jurisdiktion der omfatter byen eller et område i dens umiddelbare nærhed: *Københavns Kommune* og *Københavns Amt*. Enkelte undtagelser ifølge Tele Danmarks Navnebog København for 1996-97 er et par virksomheder: *København Souvenir* og *København Tagentreprise VVS ApS*.

Det lille fiskerleje *Kikhavn* ved Hundested i Nordsjælland har ganske vist i modsætning til *København* hovedtrykket på første led af det sammensatte førsteled ('*Kikhavn* : *Køben'havn*); alligevel betegnes det i en tidlig kilde som *Kichhauns Fische Leye* (Matrikel 1688), måske et vidnesbyrd om at reglen om tilføjelse af *-s* til førsteled på *-havn* er gammel, og at selve navnet kun udgøres af betegnelsen *Kikhavn*, så betydningen kunne være 'fiskerlejet *Kikhavn*'.

Forbindelser med bynavnet *Frederikshavn* viser et mere broget billede. Trykfordelingen inden for førsteleddet er ligesom i *København*, altså med hovedtryk på '*havn*'. Det hedder alligevel *Frederikshavn Kommune*, *Frederikshavn Gymnasium* og *Frederikshavn Handelsskole*. Telefonbog Nord 1/95-96 har imidlertid en række eksempler med tilføjet *-s*: *Frederikshavns Boligforening 1945*, *Frederikshavns Forenede Idrætsklubber*, *Frederikshavns Køle- og Frysehus*, *Frederikshavns Køkkencenter*, *Frederikshavns Murermesterforening*, *Frederikshavns Mørtelværk* o.l. Til gengæld hedder det *Frederikshavn Malerforening ApS*, *Frederikshavn Murerog Entreprenørforretning*, *Frederikshavn Kloakservice*, *Frederikshavn Køleservice* osv. For at gøre forvirringen komplet finder man den lokale kirke såvel under *Frederikshavn Kirke* som under *Frederikshavns Kirke*.

Toleddede navne hvis første led ender på *-land*, synes i højere grad at følge hovedreglen skønt de alle har hovedtrykket på første sammensætningsled af navnets førsteled. Det hedder *Sjællands Odde*, *Sjællands Symfoniorkester* og *Sønderjyllands Symfoniorkester* (: *Odense Byorkester*), *Sjællands Amatør Bokse-Union*. Tele Danmarks Navnebog København for 1996-97 melder kun om en enkelt undtagelse, nemlig *Sjælland Central Sortering ApS*. *Vestsjællands Amt* følger også hovedreglen, og det gælder - for nu at tage til en anden del af landet - også *Vesthimmerlands Gymnasium* og navne på lokaliteter som *Holmslands Klit*.

Heller ikke vores hjemlige sydhavsø *Lolland* danner nogen undtagelse fra hovedreglen. Lokalbanken hedder *Lollands Bank*, det hedder *Lollands EDB- & Elektronik Center*, *Lollands Handelsskole*, *Lollands Korn ApS* og *Lollands Digelag*. Slår man de to øer sammen, er det ganske vist ikke land-reglen der følges, men det hedder tilsvarende *Lolland-Falsters Frisørlaug*, *Frugtsalgsforening*, *Papirforsyning*, *Renovation & Genbrug* osv. Enkelte undtagelser ifølge Regionalbog Lolland Falster 1996 er hvad man uvilkårligt vil opfatte som nye dannelser, nemlig *Lolland Falster Airport*, *Lolland-Falster Havecenter* og *Lolland-*

Falster Hundevagt. Så stærk er den gamle land-regel at der skrives *Lollands Centrets El-service*, selvom andetleddet begynder med en s-lyd og der formentlig kun er ét -s i udtalen.

Navne på -holm

Ender det sammensatte førsteled på -holm, er der en vis tendens til at tilføje -s: *Bornholms Amt*, *Frederiksholms Kanal*, der begge har hovedtrykket på -holm. Men hvor dette ikke er tilfældet som i *Hørsholm*, der har hovedtrykket på *Hørs-*, er der mange - også gamle - eksempler på at reglen om tilføjelse af -s ikke er gennemført. Man kan måske ikke engang tale om en regel i forbindelse med -holm. Således finder man i et middelalderdokument fra 1507 *Hiørningholms len*, men i et andet fra 1511 *Hiørningholm læn*. Tele Danmarks Navnebog for København 1997-98 har kun et eneste eksempel på tilføjelse af -s: *Hørsholms Andelsboligforening*. Alle øvrige navneoplysninger er uden -s, således *Hørsholm Kommune*, *Hørsholm Hallen*, *Hørsholm Idrætspark*, *Hørsholm Kirke*, *Hørsholm lille Skole*, *Hørsholm Midtpunkt*, *Hørsholm Politi*, *Hørsholm Skole* osv. Alle sammen moderne dannelser.

Ålholm på Lolland har ligeledes hovedtrykket på første sammensætningsled; det hedder *'Ålholm*. Navnet fremviser tilsvarende forhold som *Hørsholm*. Et dokument fra 1507 har -s: *Aaleholms læn*, mens en kilde fra 1511 har *Aaleholm læn*. I vore dage er formerne uden -s gennemført. Tele Danmarks Regionalbog for Lolland Falster 1996 har således: *Aalholm Gods*, *Aalholm Skovbrug & Enterprise*, *Aalholm Jagtvæsen* og *Aalholm Automobil Museum*. Over for eksemplerne hvor andetleddet begynder med s-: *Aalholm Slot* og *Aalholm Skovbrug*, må man tage det forbehold at sammenstødende s'er reduceres.

Øer

Foruden det toleddede navns form og trykfordelingen inden for førsteleddet spiller også lokalitetens art en rolle. Vi så detaljerede ved navnene med *Lolland-Falster* som førsteled. Tilsvarende hedder det *Fyns Amt*, *Fyens Stiftstidende*, *Fyens Andels-Foderstofforretning*, *Fyns Telefon* osv. - ligesom det hedder *Bornholms Amt*, *Bornholms Tidende*, *Bornholms Andelsmejeri*, *Bornholms Blik- & Køleværksted*, *Bornholms Booking Center* for både at nævne ældre og nye navne - skønt reglen om -s i sammensætninger med -holm som andet sammensætningsled ikke er gennemført.

Forholdene i forbindelse med øen *Møn* er temmelig brogede. Kommunen hedder *Møn Kommune*. Det hedder ligeledes *Møn Maskinbyg ApS* og *Møn Print*. Derimod hedder banken *Møns Bank*, tilsvarende *Møns Antik*, *Møns Autoservice* og *Møns Elektroværksted*.

Anderledes forholder det sig med toleddede navne hvis førsteled er en sammensætning med substantivet (navneordet) *ø* som andet sammensætningsled. Her synes formerne uden -s at være gennemført. Det hedder *Læsø Kommune*, *Læsø Ejendomskontor*, *LæsøMarkisefabrik*, *Læsø Turistbureau*, *Læsø Museum*. Det samme gælder *Fejø* nord for Lolland. Det hedder *Fejø Skibs- & Bådeværft*, *FejøSmedje* og *VVS* og *Fejø Handelsplads* for blot at nævne et lille udvalg. Her har det utvivlsomt været afgørende for det toleddede navns form at førsteleddet ender på fuldvokal, dvs. en anden vokal end tryksvagt -e (jf. tilsvarende i afsnittet om gader og veje nedenfor).

Byer

Bortset fra byer der ender på *-havn*, kan man vist formulere den regel at toleddede navne med et bynavn som førsteled dannes uden *-s*. Derfor hedder det *Frederiksberg Kommune*, *Roskilde Domkirke*, *Viborg Domkirke*, *Odense og Aalborg Universitetscentre*, *Esbjerg Havn* (men *Esbjergs havn*, dvs. 'havnen i Esbjerg'), *Hillerød Sygehus*, *Fredericia Banegård*, *Mariager og Ringkøbing Fjorde*.

En særforklaring kræver *Skagen*, der dels er en by, dels et område. I Fortegnelse over Stednavne i Amterne Vest for Lillebælt, udgivet af Stednavneudvalget 1985, er *Skagen* betegnet som *K. S. B. E.*, dvs. som *Kommune*, *Sogn*, *Bebyggelse*, *Ejerlav*. Officielt hedder det i dag *Skagen Kommune*, *Skagen Sogn* og *Skagen By*. Men i registret til fortegnelsen er der opført to toleddede stednavne, det ene med, det andet uden *-s*: *Skagen Klitplantage* og *Skagens Rev*. Samme former har Trap Danmark, 5. udg., bd. VI,1, 1960, som derudover i sit register har *Skagen gamle kirke*, men *Skagens odde*. I gennemgangen af byen og området omtaler Trap desuden en række toleddede navne: *Skagens fyr* (anlagt 1857-58, s. 108), *Skagens gl. plantage* (s. 111), *Skagens Østerby* og *Skagens Vesterby*, ligesom det hedder *Skagens Museum* og *Skagens Avis* (Trap, bd. VI,1, s. 104). Trap opregner også nogle større industrivirksomheder, hvoraf *Skagens Fiskemelsfabrik* har *-s*, mens der ikke er *-s* ved *Skagen Fiske-Hermetik* og *Skagen Motorværksted*. Kan man udlede nogen tendenser af disse forhold, må det være at *-s* især forekommer i den ældre navnemasse, men ikke ved de moderne betegnelser der må antages at slutte sig til bynavnet. Når det hed *Skagens Østerby* og *Skagens Vesterby* og ikke *Skagen* hhv. *Vesterby* og *Østerby*, må forklaringen antagelig være den at *Vesterby* og *Østerby* er gamle betegnelser der slutter sig til navnet på området *Skagen*, ikke til bynavnet *Skagen*.

Gader og veje

De typer af navne som hidtil er omtalt, har ikke været gjort til genstand for systematisk videnskabelig behandling. Det har derimod gade- og vejnavne. Formanden for Stednavneudvalget, Bent Jørgensen, har i bogen *Dansk Gadenavneskik* (København, 1970) blandt andet behandlet førsteleddenes form. Når et gadenavn har et bynavn, et bydelsnavn eller et bebyggelsesnavn som førsteled, sammensættes det uden *-s* eller andet bindebogstav. Dette svarer til hvad der er sagt ovenfor. Det hedder altså fx *Roskildevej*, *Istedgade* og *Ringstedgade*. Derimod hedder en velkendt større gade på Østerbro i København, hvor også *Ringstedgade* er beliggende, *Nordre Frihavsgade*, og den vej der fra flere sjællandske byer fører til hovedstaden, kaldes *Københavnsvejen*, i begge tilfælde fordi førsteledet er en sammensætning der har *-havn* som andetled. Og når en gade i et fint kvarter på samme Østerbro hedder *Stockholmsgade*, kunne man være fristet til at gætte på at det skyldes at førsteledet ender på *-holm*, selvom reglen om *-s* på *-holm* ikke var gennemført. Imidlertid er det næppe forklaringen, for kvarterets gader er alle opkaldt efter svenske byer, og en af dem hedder *Lundsgade* - også med *-s*. Derimod hedder en anden ganske regelmæssigt *Malmøgade*, hvad der kan skyldes at *Malmø* ender på fuldvokal ligesom de ovennævnte øer.

I øvrigt er det ifølge Bent Jørgensen således at gader hvis førsteled er navnet på en større

geografisk lokalitet, er sammensat med -s, således *Jyllandsgaden*, *Danmarksgade*, *Fynsgade* og *Møensgade* (s. 168).

Er førsteledet et personnavn, er det hovedreglen at sammensætningen dannes med -s. Der kan nævnes mange eksempler, men lad os nøjes med *J.P.E. Hartmanns Allé* i Valby, opkaldt efter komponisten, og *H.C. Andersens Boulevard*, der løber fra Rådhuspladsen i København og skifter navn til *Amager Boulevard* på den anden side af Langebro.

Ifølge Kraks gader og veje 1996 er der både i København og Århus en *Læssøesgade*. Førsteledet i disse navne må man identificere med søhelten *Læssøe*. Mere problematisk bliver det når der i Kolding, Odense og Silkeborg findes en *Læssøegade* uden -s. Efter stavemåden må det også her være søhelten der sigtes til. Men det manglende -s må skyldes den konkurrerende regel om at navne der ender på fuldvokal, danner sammensætninger uden -s.

Hvilken slags -s?

Det har været den traditionelle opfattelse at det -s som forbinder første og andet led i de toledede navne, er et genitivs-s (ejefalds-s). Man har derfor sagt at alle forbindelserne uden -s var "skjult" genitiv. Den genitiv det her drejer sig om, er naturligvis ingen almindelig ejendoms-genitiv som i *Peters hue* eller *Lises har*. Det er en genitiv der markerer et sammenhørsforhold mellem de to størrelser som sammenknyttes ved hjælp af den. Genitiven kan i appellativiske forbindelser (i modsætning til i proprier, egennavne) snart være beskrivende: *Esbjergs havn er større end Frederikshavns havn*, snart identificerende, således *Esbjergs havn* til forskel fra *Esbjergs jernbanestation*.

Når disse sammenstillinger konventionaliseres og bliver til et navn, forsvinder s'et i reglen. Ortografisk markeres brugen som navn ved at begge led skrives med stort begyndelsesbogstav: *Esbjerg Havn* i modsætning til *Esbjergs havn* med genitivs-s og substantivet *havn* skrevet med lille. Vil man markere en lignende brugsforskel i forbindelse med hovedstaden, må man skrive *Københavns Havn* : *Københavns havn*.

Når digteren Christian Winther i sit træsnit *Henrik og Else* poetisk taler om *Vordingborg By*, hvor *guldgåsen glimter i det klare morgengry*, og Johs. V. Jensen indleder sin berømte skildring af det stockholmske blodbad i romanen *Kongens Fald* med ordene *Stille var der i Stockholms By*, så bruger begge digtere bynavnet på aldeles samme måde. Om der er -s eller ikke imellem navnets to led, gør ingen forskel. Betydningen er i begge tilfælde 'byen Vordingborg', hhv. 'byen Stockholm'.

Hvad der hos de to digtere er brugt rent poetisk, bruges undertiden til identifikation. Når man omtaler fx det jyske stednavn *Træden*, er tilføjelsen *Træden By* og *Træden Sogn* ikke overflødige, for der er både en landsby og et sogn.

Da man i Skagen opførte en ny kirke, fik Skagens gamle kirke navnet *Skagen Gamle Kirke* - uden -s. Derimod har de gamle landsbynavne, der findes mange steder i landet, *Vesterby* og *Østerby*, som vi så ovenfor, virket bevarende på -s i navnene *SkagensVesterby* hhv. *Skagens Østerby*, dels fordi de som sagt næppe slutter sig til bynavnet, derimod til områdenavnet, dels for at identificere dem i forhold til andre danske landsbyer med disse

navne. Det til *Skagen* føjede -s er i så fald oprindeligt et identificerende genitivs-s af samme slags som s'et i den appellativiske forbindelse *Esbjergs havn*.

Når institutioner og virksomheder identificeres vha. deres navns tilknytning til en by eller en landsdel, var det naturligt at antage at -s oprindeligt havde været et genitivs-s, *Sjællands Symfoniorkester*, *Skagens Museum*, *Vestfyns Gymnasium* osv. Men så burde det også hedde *Frederikshavns Gymnasium*, hvad det imidlertid ikke gør, ligesom det burde hedde *Odenses Byorkester*, hvad det jo heller ikke gør. Man kan på samme måde som i forbindelse med havnen i Esbjerg tale om at *Frederikshavns gymnasium* hedder *Frederikshavn Gymnasium* og at *Odenses byorkester* hedder *Odense Byorkester*.

Hertil kommer at den vaklen mellem en form med og en form uden -s som vi i dag kender, fx ved førsteled på *-holm*, er af gammel dato (jf. *Aaleholms læn* : *Aaleholm læn* ovenfor), og at vi kan iagttage at det er i nye dannelser som *Frederikshavn Kommune* og *Frederikshavn Gymnasium* at *-havns*-reglen brydes. Yderligere må man fremhæve at i de tilfælde hvor -s dominerer, eller hvor der blot er vaklen, tilhører dannelserne uden -s den nyeste tid (jf. fx *Lolland Falster Airport* ovenfor).

Da tendensen i dag generelt går i retning af at stryge såkaldt fuge-s (bindebogstav) i sammensætninger, kan man med dette in mente og på grundlag af de anstillede betragtninger i det hele taget med en vis forsigtighed konkludere at der i dag i toleddede navne ikke længere er tale om såkaldt skjult genitiv når der ikke er noget -s, og at det -s som optræder i toleddede navne, i mange tilfælde ikke kan opfattes som et genitivs-s, men snarere er at betragte som det såkaldte fuge-s.

Vibeke Sandersen (f. 1936) er seniorforsker i Dansk Sprognævn.

En del stavemåder i citaterne er i modstrid med den officielle retskrivning. Det skyldes at de respektive kilders ortografi er fulgt. VS

[Til indholdsfortegnelsen](#)

BØGER

Sætning, komma - kommasætning

Dansk Sprognævn indførte i 1996 et nyt, anbefalet kommasystem i dansk. Reglerne for dette kommasystem, der har fået navnet *nyt komma*, fremgår dels af § 46-54 i *Retskrivningsordbogen*, 2. udg., 1996, dels af hæftet *Henrik Galberg Jacobsen: Sæt nyt komma. Regler, grammatik, genveje og øvelser* (Dansk Sprognævns skrifter 25, Dansk Lærereforening, 1996; se evt. nærmere i *Nyt fra Sprognævnet* 1996/1, s. 11).

Med sættet *Sætning, komma - kommasætning* af Erik Hansen og Kirsten Rask har Dansk Sprognævn nu udsendt et kursusmateriale til sprogbrugere der vil lære at sætte det nye komma korrekt. Sættet består af et hæfte på 48 sider og en diskette. Hæfte og diskette

kan bruges uafhængigt af hinanden, men det anbefales at man begynder med hæftet og går videre med disketten.

I dette kommakursus er udgangspunktet en fremstilling af tekstenheden sætning. Det er meningen at brugeren skal forstå hvad en sætning er, lære at skelne mellem helsætning og ledsætning og forstå deres funktion i teksten. Der er altså ikke kun tale om et sæt tommelfingerregler til genkendelse af ledsætninger, men en lille sætningslære som kan gøre nytte ud over kommateringen.

Hæftet består af 16 korte lektioner. Efter de første definerende paragraffer er hver lektion bygget op af en regeldel, en eksempeldel og et sæt opgaver som træner lektionens emne. Til opgaverne er der en facitliste bag i hæftet. Et opgavesæt med 50 blandede opgaver afslutter kursUSDelen af hæftet. Som i de foregående lektioner består de af korte eksempler, men den sidste del af hæftet har 15 længere og sammenhængende autentiske tekster med tilhørende facitliste. Disse tekststykker er hentet fra vidt forskellige skriftsprogsgenrer: faglitteratur, romaner, forretningsbreve, avisartikler osv.

Den diskette som hører til hæftet, indeholder hele hæftets opgavestof og de tilhørende regler, dog i forkortet form, men med henvisning til hæftet. Herudover et parallelt opgavesæt som lektion for lektion svarer til hæftet, men med andre eksempler.

Når man arbejder med disketten, indsætter man kommaerne med musen, og man får straks resultatet: Rigtige kommaer kommer frem i grønt, de forkerte i rødt. Der er tre forsøg per eksempel, og lektion for lektion udregnes læsernes pointtal.

Erik Hansen og Kirsten Rask: *Sætning, komma - kommasætning*. Dansk Sprognævns skrifter 26. Hans Reitzels Forlag, 1998. 48 s. + diskette. 50 kr. Sælges kun i boghandelen.

[Til indholdsfortegnelsen](#)

Det er korrekt

I 1948 gennemførtes den sidste retskrivningsreform vi indtil nu har haft i Danmark, nemlig indførelsen af små begyndelsesbogstaver i substantiverne, bogstavet *å* for *aa*, og staveformerne *kunne*, *skulle* og *vilde* for *kunde*, *skulde* og *vilde*. I anledning af 50-året for reformen har Dansk Sprognævn udsendt en samling af 9 artikler med emner som har med reformen og med aktuel dansk retskrivning at gøre.

Henrik Galberg Jacobsen, seniorforsker i Sprognævnet, giver i bogens længste artikel en historisk redegørelse for 1948-reformen, dens forudsætninger, dens gennemførelse og de første år efter 1948. Sidst i artiklen ser han desuden på hvilke dele af den nuværende danske retskrivning der evt. kunne gøre sig fortjent til at komme med i en ny retskrivningsreform.

Arne Hamburger, tidligere seniorforsker i Sprognævnet, skriver den meget komplicerede historie om hvor i alfabetet det nye *å* skulle anbringes. Først i 1955 fandt det nye bogstav

sin faste plads sidst i alfabetet.

Bent Jørgensen, lektor ved Institut for Navneforskning, Københavns Universitet, skriver en historisk og aktuel fremstilling af problemerne med stavning af danske stednavne. Det drejer sig bl.a. om Å over for Aa og ks over for x.

Niels Davidsen-Nielsen, professor i engelsk ved Handelshøjskolen i København, gør rede for stavning af fremmedord og kommer specielt ind på det problem de mange engelske ord giver for dansk sprog og dansk retskrivning.

Allan Karker, tidligere formand for Sprognævnet og nuværende formand for Nordisk Sprogråd, har undersøgt hvordan hensynet til norsk og svensk har påvirket retskrivningen og ideerne om retskrivningen, både før og efter reformen.

Erik Hansen, professor i dansk sprog ved Københavns Universitet og formand for Sprognævnet, skildrer ud fra konkrete eksempler hvordan Retskrivningsordbogens redaktion ser på retskrivningen som et sammenhængende hele - mens den tit bedømmes ud fra enkeltord.

Jørn Lund, professor og chefredaktør ved Den Store Danske Encyklopædi, beskriver hyppige stavfejl i vor tid, herunder de fejl som er opstået fordi afstanden mellem udtale og skrift er blevet større siden 1948.

Lars Brink, lektor i dansk sprog ved Københavns Universitet, skriver om lydmalende ord, onomatopoietika, deres fonetiske form og om hvordan man staver den slags ord, som egentlig ret sjældent skrives.

Jens Erik Mogensen, lektor i tysk ved Københavns Universitet, rapporterer fra den meget voldsomme retskrivningsdebat i Tyskland som er affødt af den tyske ortographe reform af 1996.

Det er korrekt. Dansk retskrivning 1948-98. Redigeret af Erik Hansen og Jørn Lund. Dansk Sprognævns skrifter 27. Hans Reitzels Forlag, 1998. 156 s. 148 kr. Sælges kun i boghandelen.

[Til indholdsfortegnelsen](#)

SPØRGSMÅL OG SVAR

Det er bare kanon!

Spørgsmål: Jeg har gennem længere tid funderet lidt over ordet *kanon* i fx *Det var en kanonkamp*. Det er vistnok synonymt med *fantastisk*. Især sportsjournalister er nu begyndt at benytte ordet mere og mere i deres sprog, men det har også vundet indpas i andre dele af pressen. Jeg mener at *kanon* i den omtalte forbindelse ikke er dansk, men derimod slang.

Svar: Det er rigtigt at *kanon* bliver brugt som forstærkende førsteled i sammensætninger med substantiver (navneord, fx *kanonsucces*) eller adjektiver (tillægsord, fx *kanongod*) eller som selvstændigt ord (fx *Det er bare kanon*) og betyder noget i retning af 'fantastisk'. Det er også rigtigt at det har karakter af slang og således især forekommer i mere uformelle tekster, herunder visse avisartikler. Men det at *kanon* er slang, betyder ikke at det ikke er dansk.

Som du selv er inde på, bliver *kanon* i den forstærkende betydning brugt hyppigere nu end førhen, og ordet kan i dag sættes sammen med mange forskellige substantiver og adjektiver. Her er nogle eksempler fra vores ordsamling på sammensætninger med *kanon*: *kanonvalg*, *kanonår*, *kanonsalg*, *kanonoverskud*, *kanonkøb*, *kanonfangst*, *kanongod*, *kanonfattig*. Det er et meget moderne slangudtryk i øjeblikket, men det kan gå af mode med tiden, som det er set så mange gange før med slang (fx var *codyl* moderne i midten af 70'erne med en tilsvarende forstærkende betydning, men det bruges vistnok slet ikke i dag).

Kanon som forstærkende førsteled i en sammensætning blev i øvrigt brugt for over 100 år siden i *kanonfuld* (jf. Ordbog over det Danske Sprog, bd. 9, 1927). *Kanon* kunne også så tidligt som i 1842 stå alene som en forkortelse af *kanonfuld*. Udtrykket stammer fra det tyske *kanonenvoll* og betød oprindeligt 'fuldt ladet som en kanon'. Men på dette tidspunkt blev *kanon* med den forstærkende betydning altså endnu ikke brugt produktivt foran andre ord end *fuld*. Først i 1950'erne begynder ordet *kanonsælger* at blive brugt, og ovenstående sammensætninger med *kanon* fra nævnets ordsamling er alle fra de seneste årtier.

AMÅ

[Til indholdsfortegnelsen](#)

Styrelse og bestyrelse

Spørgsmål: Hvad er forskellen mellem ordene *bestyrelse* og *styrelse*? Jeg har lagt mærke til at *styrelse* oftest anvendes i grundtvigske/folkelige kredse. Hvorfor er det tilfældet?

Svar: Ifølge Ordbog over det Danske Sprog (ODS), bd. 2, 1920, betyder *bestyrelse* 'et af flere personer bestående udvalg der har ledelsen af et foretagende (nu især:) en forening o.l.; direktion'. ODS, bd. 22, 1944, anfører at *styrelse* bruges 'om den eller de personer, der styrer; især om bestyrelse for selskab, forening, sammenslutning'. Ifølge Politikens Store Nye Nudansk Ordbog, 1997, er *bestyrelse* og *styrelse* synonyme. Det hyppigst forekommende ord af de to er ifølge Henning Bergenholtz: Dansk Frekvensordbog, 1992, *bestyrelse*.

I aktieselskaber bruger man vistnok kun *bestyrelse*, hvilket i hvert fald er den betegnelse man anvender i aktieselskabsloven. I erhvervslivet er *bestyrelse* vist i det hele nærmestenerådende, og i de fleste foreninger er *bestyrelse* nok stadig den mest anvendte betegnelse. *Styrelse* bruges dog af flere store og kendte foreninger, således fx Foreningen Norden og Danmarks Lærerforening. Ifølge ODS, bd. 22, forekommer ordet *styrelse* "navnlig

hos sprogtalsere" i stedet for *bestyrelse*. Det hænger sammen med at forstavelsen *be-* er lånt fra tysk, som sprogtalserne (puristerne) har ønsket at tage afstand fra. Den puristiske bevægelse er formentlig skyld i at man i de nordiskorienterede grundtvigske og folkelige kredse foretrækker at anvende *styrelse* frem for *bestyrelse*.

Ordet *styrelse* kan i øvrigt bruges i andre betydninger end *bestyrelse*. Inden for statsadministrationen bruger man det om overordnede myndigheder som fx *Erhvervsfremmestyrelsen*, *Levnedsmiddelstyrelsen* og *Sundhedsstyrelsen*. Og inden for grammatikken bruger man *styrelse* om den del af en præpositionsforbindelse der er styret af præpositionen (forholdsordet), fx *gaden* i forbindelsen *på gaden*.

MHA

[Til indholdsfortegnelsen](#)

Dens/dets eller sin/sit?

Spørgsmål: Det er min opfattelse at *sin* skal referere til et tænkende væsen, mens *dets* bruges i forbindelse med andre substantiver. Men i dagspressen bliver *sin/sit* hyppigt brugt henvisende til organisationer. Er det rigtigt, eller skal man henvise med *dens/dets*?

Svar: De har ret i at *dens/dets* kun kan henvise til ikke-personer. Men det er ikke rigtigt at man ved henvisning til ikke-personer altid skal bruge *dens/dets*. Principielt gælder der de samme regler for brugen af *sin* over for *dens/dets* som for brugen af *sin* over for *hans/hendes*. Det vil sige at man bruger *sin* når man henviser til subjektet (grundledet) i sætningen, fx:

EU-kommissionen understregede i sin udtalelse ..

eller til subjektet i en skjult sætning som:

Vi fandt frakken hængende på sin plads i skabet (jf. frakken hang på sin plads).

Der er gjort rede for disse regler i Henrik Galberg Jacobsen og Peter Stray Jørgensen: Håndbog i Nudansk, 3. udg., 1997, s. 403.

VS

[Til indholdsfortegnelsen](#)

Det adverbielle -t

Spørgsmål: Er det adverbielle *-t* ved at forsvinde? Det vil jeg dårligt kunne acceptere, specielt når det sker i Nyt fra Sprognævnet: *En privatperson der sælger et eller andet, vil .. dårlig kunne betegne køberen som kunde* (1997/3, s. 12).

Svar: Deres spørgsmål om det manglende *-t* i *dårlig* kan besvares ud fra reglerne i Retskrivningsordbogen, 2. udg., 1996. I Retskrivningsordbogens alfabetiske del står der om adjektivet (tillægsordet) *dårlig* at det som adverbial (biled) dels findes i en form med *-t*, dels i en form uden *-t*. I Retskrivningsreglernes § 38, som der i den forbindelse henvises til, er *dårlig* placeret i gruppe 3, andre adverbialer. Om disse står der at der er valgfrihed mellem en form med *-t* og en form uden *-t*. Dette gælder bl.a. "de adverbialer der betegner den skrivendes eller talendes holdning til det der siges". I eksemplet fra Nyt fra Sprognævnet 1997/3: *En privatperson .. vil .. dårlig kunne betegne køberen som kunde*, fungerer *dårlig* på denne måde, så der er ingen fejl begået. I øvrigt var der tidligere en tendens til at udelade *-t* ved denne type af adverbialer. Men i dag går tendensen snarere den modsatte vej, og det må betragtes som en imødekommelse af sprogbrugen når Retskrivningsordbogen tillader brug af *-t* når adjektiverne på *-(l)ig* som adverbialer optræder med modificeret betydning.

VS

[Til indholdsfortegnelsen](#)

Større end eller så stor som

Spørgsmål (fra en matematiklærer): Hvis en ting er *3 gange større end* en anden, er den *jo 4 gange så stor*. Men i de fleste tilfælde menes der *3 gange så stor*. Er det Dansk Sprognævns opgave at påpege uheldig eller ukorrekt brug af udtrykkene *større end* og *så stor som* i matematisk sprogbrug?

Svar: Det er ikke Sprognævnets opgave at styre brugen af udtrykkene *større end* og *så stor som* i forbindelse med talværdier. Hvis man i matematiske sammenhænge har brug for en entydig brug af hvert af disse udtryk, må man formulere en foreskrivende definition af hvert udtryk og gøre sig klart at man så anvender en sprogbrug der er forskellig fra almensprogets. Således bærer man sig fx ofte ad i lovsprogets definitioner af begreber der har en upræcis betydning i almensproget.

Udtrykkene *større end* og *så stor som* i forbindelse med substantivet *gang* i dets betydning 'hvert enkelt af de tilfælde hvori en vis mængde eller størrelse indgår i et hele' (Ordbog over det Danske Sprog, bd. 6, 1924) bruges ifølge ordbogen således:

(a) foran komparativ:

man skulde gjøre Ovnens syv Gange hedere, end man pleiede at hede den.
(Bibelen, 1871).

(b) i forbindelsen *tre (fire osv.) gange så stor (lille)*:

disse Kiæmper (var) tusind' Gange saa store som det største Menneske. (Jens Baggesen: Comiske Fortællinger, 1785).

Disse eksempler illustrerer formentlig en betydningsdistinktion mellem de to udtryk.

Derpå tilføjer ordbogen udtrykket *to gange så* (i parentes: nu lidet brugt): *dobbelt så*, men føjer dernæst til: "i samme betydning også": *en gang så* eller pluralis *en gange så*; pluralis betegnes som "almindelig sprogbrug". Dette viser den vage betydning hvori almensproget anvender disse udtryk. Konklusionen er som sagt: På den ene side står almensproget med brede, ofte upræcise betydninger, på den anden fagsproget med sine præcise definitioner og afgrænsninger. Den virkelighed hverken kan eller skal vi lave om på.

VS

[Til indholdsfortegnelsen](#)

Au-to?

Spørgsmål: Hvordan deles ordet *auto*?

Svar: Det fremgår af orddelingsreglerne i Retskrivningsordbogen, 2. udg., 1996, at ordet *auto* kun kan deles på én måde, nemlig *au-to*. Man kan ikke skille vokalerne *a* og *u* da de udtales som én lyd og således hører til samme stavelse (Retskrivningsreglernes § 17.2).

Man kan heller ikke dele efter *t* og således isolere *o* fordi *o* ikke er et selvstændigt ord, men blot en vokal der indgår i betydningsenheden *auto* (§ 15.2).

VS

[Til indholdsfortegnelsen](#)

Vartov

Spørgsmål: Hvorfra stammer navnet *Vartov*?

Svar: *Vartov* var navnet på en jagtgård ved Strandvejen nord for København i nærheden af det nuværende Tuborg. I 1607 blev jagtgården indrettet til hjem for fattige, gamle mennesker og syge. I 1666 blev dette fattighospital under institutionsnavnet *Vartov* flyttet til Farvergade, hvor der så i 1722-44 blev opført en trefløjet bygning (med kirke), altså den bygning vi kender i dag. Den nu forældede talemåde: *det er den rette vej til Vartov* betyder 'det er den sikre vej til fattigdom'.

Navnet *Vartov* stammer fra den nedertyske imperativ (bydemåde) *ware-to*, dvs. 'pas på', 'giv agt'. Ifølge Ordbog over det Danske Sprog, bd. 26, 1952, blev *ware-to* (*varto*) brugt som jagtråb når jægerne skulle underrettes om at de kunne vente løbende vildt.

Imperativnavne stammer typisk fra 1600- og 1700-tallet og er ofte navne på kroer eller enlige huse. Kendte navne er *Bi-lidt*, *Sluk-efter* og *Styrt-om*, jf. Bent Jørgensen:

Stednavneordbog, 2. udg., 1994.

MHA

[Til indholdsfortegnelsen](#)

Undskyld

Spørgsmål: Kan *Vi undskylder forsinkelsen* have betydningen 'vi beklager at vi er blevet forsinket'?

Svar: Svaret på Deres spørgsmål er ja, for *Vi undskylder forsinkelsen* kan ikke blot bruges i betydningen 'vi tilgiver Dem Deres forsinkelse', men også i betydningen 'vi beklager vores forsinkelse' (jf. Ordbog over det Danske Sprog, bd. 25, 1950). Det fremgår af ordbogens eksempler at allerede Holberg brugte *undskylde* i begge betydninger.

I betydningen 'tilgive' citerer ordbogen fx

Jeg laster min Herre, at hand svarede saa plat; men undskylder derfor aldeles icke hende, der saaledes har prostitueret en brav Mand. (Holberg: Den Vægelsindede. Forestilled 1722).

I betydningen 'beklage' finder man fx følgende citater:

Altid citerer man Fanden, for at undskylde en Gierning. (Holberg: Den forvandlede Brudgom. 1753).

Greven undskyldte i høflige Udtryk sin Paatrængenhed. (Thomasine Gyllembourg-Ehrensverd: Noveller, gamle og nye. 2. Udg. I-III. 1835-36).

Der må altså siges at være lang hævd for at anvende ordet på de to måder.

Det kan imidlertid ikke undre eftersom selve den sproghandling at sige undskyld rummer begge betydningselementer 'beklage' og 'tilgive'. Den ene betydning har således udviklet sig naturligt af den anden.

VS

[Til indholdsfortegnelsen](#)

Funktionalitet

Spørgsmål: Har I en definition af det forholdsvis nye ord *funktionalitet*? Baggrunden for mit spørgsmål er at jeg på min arbejdsplads - inden for edb-branchen - oplever at ordet hyppigt bruges - og tilsyneladende ukritisk og ubevidst. Konkret forestiller jeg mig at ordet *virke måde* i vid udstrækning dækker det der menes med det nye ord *funktionalitet*, men det vil være interessant for mig at vide hvad I mener herom.

Svar: Betydningen af ordet *funktionalitet* må umiddelbart - dvs. uden at man ser på hvordan det anvendes i konkrete tekstsammenhænge - kunne bestemmes som 'det at være funktionel' (dvs. "funktionelhed" - hvis man ellers kunne sige sådan). Forholdet mellem *funktionalitet* og *funktionalitet* svarer altså her til forholdet mellem fx *emotionalitet* og *emotionalitet* og *ideel* og *idealitet*.

Spørgsmålet om hvad *funktionalitet* betyder, er på denne måde forskudt til et spørgsmål om hvad ordet *funktionalitet* betyder. Her giver ordbøgerne forskellige muligheder, men den mest nærliggende i det foreliggende tilfælde er nok den der er nævnt i Politikens Store Nye Nudansk Ordbog, 1997: 'som er indrettet eller opbygget så det opfylder sit formål'; ordbogen anfører desuden synonymerne *praktisk*, *hensigtsmæssig*, *formålstjenlig*, *rationalitet*.

Selve ordet *funktionalitet* er i øvrigt med i nogle nyere fremmedordbøger. I Politikens Store Fremmedordbog, 1996, er det forklaret som 'ting eller menneskers evne til at fungere hensigtsmæssigt'. Og i Politiken Pocket Fremmedordbog, 1997, har det fået betydningsforklaringen '(hensigtsmæssig) virkemåde'.

Som det er antydnet i den sidste af forklaringerne med parentesens omkring *hensigtsmæssig*, kan man nok tænke sig situationer hvor ordet *virkemåde* ville kunne bruges i stedet for *funktionalitet*. Det er dog på den anden side vores opfattelse at netop elementet af noget hensigtsmæssigt eller formålstjenligt ofte er så fremherskende i ordet *funktionalitet* at ordet langt fra i alle situationer vil kunne erstattes af *virkemåde*. Det gælder fx i en forbindelse som den følgende: "dansk køkkendesign, når det er bedst [er] en kombination af funktionalitet, individualitet, kvalitet og design" (Bo Bedre 1986).

HGJ

[Til indholdsfortegnelsen](#)

Semikolon

Spørgsmål: Jeg har en kollega som har lært i skolen at foran *men* skal man sætte semikolon hvis der kommer en sætning efter, og komma i andre tilfælde. I Retskrivningsordbogen er det også sådan at der er eksempler på semikolon foran *men* når der følger en sætning efter (§ 44.1), og eksempler på komma foran *men* når der ikke følger en sætning efter.

Skal det forstås sådan at Dansk Sprognævn anbefaler denne brug af henholdsvis semikolon og komma foran *men*?

Under alle omstændigheder synes jeg det er påfaldende at se et semikolon foran *men* - ligesom semikolon i det hele taget ikke bliver brugt særlig meget. Det får mig til at stille et tillægsspørgsmål: Vil Dansk Sprognævn anbefale at man bruger semikolon noget mere - og evt. gøre noget for semikolonets fremme?

Svar: Reglen om at man skal sætte semikolon foran *men* hvis der følger en sætning (en

helsætning eller hovedsætning) efter, er en gammel skoleregel, som ikke fremgår af Retskrivningsordbogen. Men De har ret i at det efter eksemplerne i § 44.1 om semikolon mellem helsætninger umiddelbart kunne se ud som om der (mindst) skal sættes semikolon foran en sætning der begynder med *men*. I ordbogens kommaregler (2. udg., 1996, § 51.1, s. 623) er der imidlertid et par eksempler på komma foran et *men* efterfulgt af en sætning:

Du skal skynde dig, *men* du kan godt låne min cykel.

Der er flere muligheder, *men* har De ikke vinterdæk, må De hellere køre denne vej.

Der er altså ikke spor i vejen for at nøjes med komma foran en sætning med *men*.

Dansk Sprognævn har ikke nogen speciel holdning til brugen af semikolon (ud over det der fremgår af reglerne i Retskrivningsordbogen). Nævnet har således ingen planer om at anbefale en øget brug af tegnet, lige så lidt som vi har planer om det modsatte.

HGJ

[Til indholdsfortegnelsen](#)

Årtusindeskiftet

Spørgsmål: Efterhånden hører og læser man næsten dagligt om det store kalas vi skal holde ved *årtusindeskiftet*, natten mellem 31.12.1999 og 1.1.2000. Jeg mener det rigtige årtusindeskifte sker natten mellem 31.12.2000 og 1.1.2001.

Svar: Det første år i vores tidsregning må kaldes år 1, og det første tiår må derfor matematisk set være 1-10 med 10 inklusive. Det første århundrede må tilsvarende starte med år 1 og gå fra 1 til 100 inklusive, og det første årtusinde må gå fra år 1 til år 1000 inklusive. Efter denne form for udregning skulle det næste årtusinde altså starte 1.1.2001.

Imidlertid er denne måde at regne *årtier*, *århundreder* og *årtusinder* på ganske i modstrid med den almindelige sprogbrug, og der er da også gode argumenter for at den almindelige sprogbrug er logisk og fornuftig nok. Den tidsregning som vi bygger på, er en tidsregning der er indført senere end det historiske år 1, og der har altså ikke været tale om at man er startet med år 1 og derefter har talt frem år efter år. Derimod er tidsregningen med dens tidsperioder - årtier, århundreder og årtusinder - defineret og oplevet med et langt senere historisk udgangspunkt. Og i sprogbrugen er *årti* defineret med runde tal først, altså fx 90 til udgangen af 99. *Århundreder* og *årtusinder* er defineret på samme måde og går altså fra fx 1900 til udgangen af 1999 og fra år 2000 til udgangen af 2999.

Det første årti i vores kalendersystem er på 9 år, og det er måske ulogisk. Men det kan sprogbrugen ikke gøre for. Det hænger sammen med at 0 er et problematisk tal, idet det

både er ingenting og udgangspunkt samtidig med at det er overgangen mellem -1 og +1, som det defineres matematisk.

I den almindelige sprogbrug sker *årtusindeskiftet* (der også kan staves *årtusindskiftet*) altså natten mellem 1999 og 2000 og ikke natten mellem 2000 og 2001.

Dette svar er en forkortet, let justeret version af artiklen "Det nye årti" i *Nyt fra Sprognævnet* 1991/2, s. 1-2.

MHA

[Til indholdsfortegnelsen](#)

NORDISK

Sprog i Norden 1998

Det 29. bind af de nordiske sprognævns fælles årsskrift, *Språk i Norden/Sprog i Norden*, udkom i efteråret 1998. Årsskriftet er tidligere blevet udgivet af det nu nedlagte Nordisk Sprogsekretariat, men udgives nu af Nordisk Sprogråd, der blev oprettet i 1997 til at videreføre samarbejdet mellem sprognævnene i de nordiske lande (se evt. nærmere i *Nyt fra Sprognævnet* 1998/2, s. 5-7).

1998-bindet indeholder ligesom de tidligere bind dels en række artikler om aktuelle spørgsmål i de nordiske sprog, dels de faste rubrikker om nordisk sprogsamarbejde og om nyere sprog litteratur og ordbøger og ordlister. Af årgangens artikler kan bl.a. nævnes *Charlotte Jørgensens* "Politisk debat i tv-demokratiet", *Ola Karlssons* "Säg e-post, inte e-mail eller mejl!" og *Geirr Wiggens* "Det nordiske språkfellesskapet: språksosiologiske vilkår og fremtidsutsikter".

Språk i Norden/Sprog i Norden 1998. Årsskrift for Nordisk språkråd og språknemndene i Norden. Redigeret af Birgitta Lindgren mfl. Novus Forlag, Oslo, 1998. 233 s. 155 nkr. - Kan bestilles hos Novus Forlag, Postboks 748 Sentrum, N-0106 Oslo (e-post: novus@novus.no; fax: 00 47 22 71 81 07).

[Til indholdsfortegnelsen](#)
